

Vogelbalans

thema klimaatverandering

2007

- ✦ Rode Lijst
- ✦ broedvogels
- ✦ doortrekkers & wintergasten
- ✦ Natura 2000

SOVON Vogelonderzoek Nederland
Vogelbescherming Nederland

Vogelbalans 2007: de belangrijkste conclusies

*Kemphanen op arena.
Foto: Jan Bosch*

Bijeneter. Foto: Hans Gebuis

Kuifleeuwerik. Foto: Ran Schols

Veldleeuwerik. Foto: Hans Gebuis

- Van de regelmatig in Nederland broedende vogels staat 40% op de nieuwe Rode Lijst, waaronder alledaagse soorten als huismus en veldleeuwerik. Ten opzichte van tien jaar geleden nam het aantal Rode Lijstsoorten met bijna een kwart toe. Veel nieuwkomers zijn kenmerkende broedvogels van het boerenland, die nu 60% van het aantal Rode Lijstsoorten uitmaken.
- Vanaf 2002, het moment dat gegevens voor de nieuwe Rode Lijst werden geëvalueerd, nemen Rode Lijstsoorten voortdurend af. Vooral de groep van ernstig bedreigde soorten heeft een aantal soorten die op het punt staan als broedvogel uit ons land te verdwijnen. Voorbeelden zijn kemphaan, velduil, draaihals, kuifleeuwerik en grauwe gors.
- Het aantal soorten broedvogels neemt toe. Steeds vaker broeden ook niet-inheemse soorten (exoten) in ons land. Tegelijk neemt van de meerderheid van de soorten het aantal broedparen toe. Dit neemt echter niet weg dat de biodiversiteit afneemt. Het Nederlandse landschap gaat namelijk steeds meer op elkaar lijken. Regio's verliezen hun eigen identiteit, omdat kleine maar unieke vogelgemeenschappen van open landschappen als rietmoeras, duin, heide en grasland gaandeweg verdwijnen.
- Nederland is door zijn strategische ligging, milde klimaat en grote natuurgebieden van grote betekenis voor doortrekkers en wintergasten uit een broedgebied dat zich uitstrekt van Groenland tot Siberië. In januari verblijven tegenwoordig meer dan 5 miljoen watervogels in ons land. Van sommige soorten komt meer dan de helft van de gehele populatie naar ons land. Voorbeelden zijn diverse soorten ganzen, kleine zwaan en smient.
- De meeste watervogelsoorten nemen toe in aantal. Bij een aantal op de arctische toendra broedende ganzen en zwanen, zoals rotgans, en bij wadvogels die van schelpdieren leven, zoals scholekster en kanoet, worden echter afnemende aantallen vastgesteld. Een verminderd broedsucces (arctische broedvogels) en concurrentie met de schelpdiervisserij (wadvogels) worden als belangrijkste oorzaken genoemd.
- Klimaatverandering, en dan met name de zachte winters, stimuleren de opmars van een aantal zuidelijke broedvogels, waaronder bijeneter, cetti's zanger en kleine zilverreiger. Daarnaast leidt de hogere temperatuur bij veel soorten tot vervroeging van de eileg in het voorjaar.

Inleiding

Foto: Harvey van Diek

Vogels en vogels kijken zijn populairder dan ooit. Dagelijks trekken er honderden vogelaars gewapend met kijker of telescoop op uit en Vogelbescherming Nederland telt inmiddels ruim 130.000 leden. Vogels spelen ook een steeds grotere rol bij het natuurbeleid en de natuurwetgeving, zoals in de nieuwe Flora en Faunawet, het Europese Natura 2000 netwerk van de Vogel- en Habitatrichtlijn. Denk daarnaast aan de discussies rond trekvogels en vogelgriep in de afgelopen twee winters. Jaarlijks zijn 7000 vrijwilligers onder de vlag van SOVON Vogelonderzoek Nederland op pad om de vogelstand in Nederland in kaart te brengen. Hun gegevens laten zien hoe het de broedvogels en de bij ons doortrekkende en overwinterende vogels vergaat. Welke soorten laten grote veranderingen zien, en waarom? Vooral die laatste vraag is belangrijk. Aantalsveranderingen bij vogels zijn een eerste signaal dat er in hun omgeving iets verandert. Dat kan een afname van geschikte broedplaatsen zijn, of juist een toename van de hoeveelheid voedsel. Die veranderingen kunnen zich in het Nederlandse landschap afspelen, bijvoorbeeld door de toenemende verstedelijking, de steeds intensievere bedrijfsvoering in het boerenland of door verbetering van de waterkwaliteit. Maar het kan ook een uiting zijn van problemen in gebieden die de vogels tijdens de trek aandoen, van veranderingen in de arctische broedgebieden of de winterkwartieren in Afrika. Nieuw onderzoek laat zien dat vogels ook reageren op het op dit moment veel besproken fenomeen van klimaatverandering. Ze passen hun verspreiding en trekgedrag aan, of ze komen in de problemen bij de voedselvoorziening van hun jongen. Vogelwaarnemingen, zeker als die op een systematische wijze worden verzameld,

leveren veel informatie op over de kwaliteit van onze leefomgeving.

Over de veranderingen in de vogelstand wordt door SOVON jaarlijks verslag uitgebracht in een serie rapporten en op www.sovon.nl. Hier zien de vogeltellers de resultaten terug van al hun inspanningen. Vogelbescherming Nederland en andere natuurbeschermingsorganisaties gebruiken de gegevens om beschermingsplannen op te stellen. Medewerkers van ministeries en verschillende instituten vinden er de informatie die ze nodig hebben voor onderzoek of om natuurbeleid te evalueren. Al jaren bestond de wens deze schat aan gegevens ook bij een breed publiek onder de aandacht te brengen. Vogels zijn door hun voorkomen en gedrag zo'n prominent onderdeel van onze omgeving, dat informatie over veranderingen in de vogelstand spannend is voor iedereen die geïnteresseerd is in wat er buiten gebeurt. De informatie die we hier presenteren is ontleend aan de verschillende tellingen en onderzoeken die door SOVON worden georganiseerd. Het geeft in een notedop de belangrijkste ontwikkelingen in de huidige vogelstand in Nederland weer.

Klimaatverandering is het centrale thema tijdens het Vogelfestival 2007 en vormt ook een rode draad door deze 'Vogelbalans 2007'. Vooral door de documentaire 'An Inconvenient Truth', van de Amerikaanse oud vice-president Al Gore, heeft de klimaatdiscussie afgelopen jaar een nieuwe dimensie gekregen. Het laat ook zien dat vogels worden geconfronteerd met veranderingen in al eeuwenlang bestaande relaties tussen het optimale moment van broeden en de hoeveelheid voedsel die dan beschikbaar is.

Vogels van de Rode Lijst

Bijna elk land in Europa heeft een 'Rode Lijst' van bedreigde planten en dieren. Zo'n Rode Lijst is een barometer van de biodiversiteit en laat zien welke kwetsbare en zeldzame vogels extra aandacht en bescherming nodig hebben. Is de wereldwijde Rode Lijst van de internationale organisaties IUCN en BirdLife International vooral gericht om daadwerkelijk uitsterven van soorten te voorkomen, de 'Rode Lijst van Nederlandse broedvogels' is vooral bedoeld om het natuurbeleid in ons land meer handen en voeten te geven en invulling te geven aan internationaal afgesproken verdragen.

Blauwe Kiekendief op Ameland.
Foto: Johan Krol

Nieuwe Rode Lijst

Op de actuele 'Rode Lijst van Nederlandse broedvogels' staan 78 verschillende vogelsoorten, liefst 40% van de regelmatig in ons land broedende vogels. Sommige van die soorten moeten we inmiddels als uitgestorven in Nederland beschouwen, andere balanceren op de rand van uitsterven of zijn vanwege hun achteruitgang erg kwetsbaar geworden. Ten opzichte van de vorige Rode Lijst van 1994, is het aantal Rode Lijst soorten in tien jaar tijds met bijna een kwart toegenomen. Onder de nieuwkomers vinden we alledaagse soorten als de huismus en veldleeuwerik. Vooral boerenlandvogels zijn recent in de rode cijfers beland. Maar liefst 60% van de Rode Lijst bestaat uit boerenlandsoorten. Bekende kritische soorten als zomertaling, watersnip en kemphaan hebben gezelschap gekregen van talrijkere soorten als grutto en gele kwikstaart.

Recente ontwikkelingen

Het zal weinigen verrassen dat Rode Lijstsoorten op de langere termijn sterker afnemen dan alle broedvogels in ons land samen. Het afbrokkelen van het verspreidingsgebied of afname van het aantal is immers één van de redenen dat soorten op een Rode Lijst worden geplaatst. Sinds 1990 is het aantal broedparen van alle Rode Lijstsoorten samen met meer dan een derde afgenomen, terwijl het onze overige broedvogels gemiddeld genomen juist relatief goed gaat. Alarmerend is dat de afname van Rode Lijstsoorten zich ook recent doorzet. Vooral de ernstig bedreigde kemphaan, velduil, draaihals, grauwe gors en kuifleeuwerik stevenen in sneltreinvaart af richting uitsterven. In 2005-2006 bevond de stand van deze soorten zich op een dieptepunt. In deze categorie soorten zijn woudaap, grauwe kiekendief en korhoen

Ooit was de kwinkelerende zang van de veldleeuwerik overal te horen. Sinds het einde van de jaren zeventig liep de stand met 90% terug. Veldleeuweriken blijken niet in staat de intensivering van het boerenland bij te benen. Vooral tweede en derde broedsels, later in het broedseizoen, mislukken vaak. In de overwinteringsgebieden wordt de soort geconfronteerd met een afname van stoppelvelden.

Baltsvlucht veldleeuwerik. Foto: Ran Schols

Sinds 1970 gaat het bergafwaarts met de huismus. In de laatste 15 jaar halveerde de stand nog eens, reden om de huismus op de Rode Lijst te plaatsen. Het dichtmaken van daken en verarming van het voedselaanbod in steden en dorpen zijn de belangrijkste redenen achter de sterke achteruitgang. Inmiddels is door Vogelbescherming Nederland een speciaal actieplan opgesteld. De verdere ontwikkeling in aantallen wordt vanaf 2007 door een speciaal telprogramma van SOVON, het MUS, onder de loep genomen.

Huisumus. Foto: Hans Gebuis

Duinpieper verdwenen

De duinpieper prijkte al in 1985 prominent op de eerste Nederlandse Rode Lijst. Rond die tijd werden nog 50-75 paren in Nederland geteld, een fractie van de 250-350 paar van net na de oorlog. Favoriete broedplaatsen waren vooral de zandverstuivingen op de Veluwe. Sinds 1998 verloor de duinpieper ook daar snel terrein en in 2004-2006 werd er geen zang meer gehoord. Het verdwijnen van de duinpieper volgt op het eerder uitsterven van klapekster en ortolaan, eveneens soorten van karakteristieke landschappen. Afname van het areaal aan stuifzandgebieden in Noordwest-Europa is voor de duinpieper de belangrijkste oorzaak achter de afname. Schrale landschappen als zandverstuivingen groeien onder invloed van stikstofdepositie steeds verder dicht, een proces dat door de wereldwijde stijging van temperatuur en toename van CO₂ concentraties nog eens zal versnellen. Daarnaast speelt ook verstoring door recreanten een belangrijke rol.

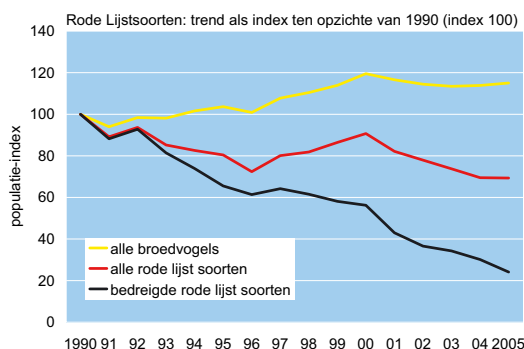
Vogels van Rode Lijst

Duinpieper. Foto: Daniele Occhiato/AGAMI

Verspreiding van de duinpieper per 5x5 km atlasblok in Nederland in de afgelopen drie decennia (broedparen). Inmiddels is de soort uitgestorven als broedvogel in ons land. In 2005-2007 werden geen territoria meer vastgesteld.

de enige die zich ternauwernood handhaven. De grauwe kiekendief overleeft vooral bij de gratie van een intensieve nestbescherming in het akkerland. Zonder deze maatregelen zou deze soort vrijwel ten dode zijn opgeschreven.

Waar alle broedvogels in Nederland samen gemiddeld toenemen, laten Rode Lijstsoorten een afname zien. Ook na 2002, het moment dat gegevens voor de nieuwe Rode Lijst werden beoordeeld, zet de negatieve trend door. Vooral bij de ernstig bedreigde soorten die op het punt staan uit ons land te verdwijnen indien de huidige negatieve trend doorzet.

Meer verliezers

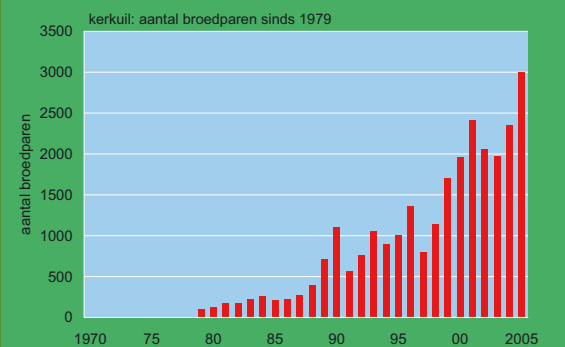
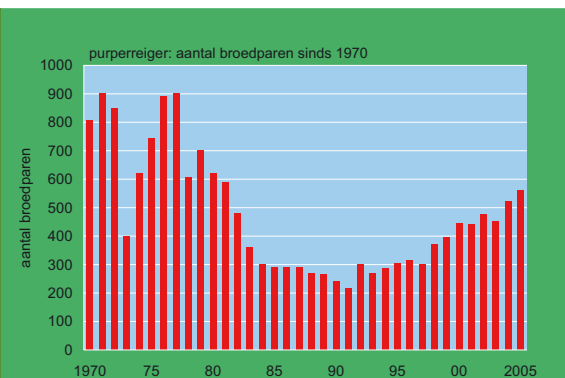
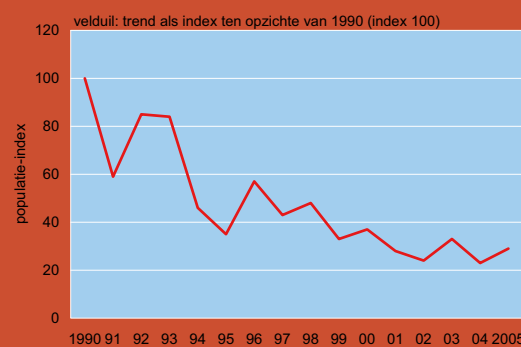
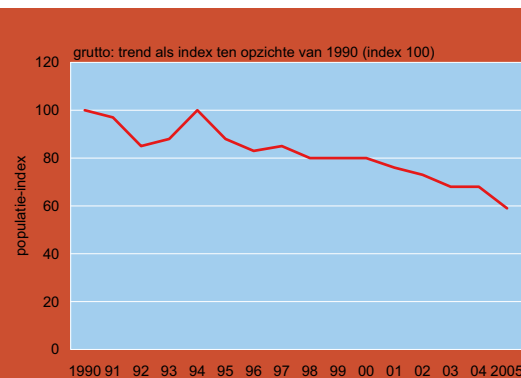
Zomertaling, blauwe kiekendief, grutto, veldleeuwerik, gele kwikstaart en grote karekiet laten eveneens een aanhoudend negatieve ontwikkeling zien. 'Meer blauw op de Wadden!' was de titel van een in 2007 verschenen rapport waarin eerste resultaten van een speciaal onderzoek van SOVON en Vogelbescherming Nederland naar de achteruitgang van blauwe kiekendieven op de Waddeneilanden uit de doeken worden gedaan. Gebrek aan voedsel lijkt één van de belangrijkste problemen die de kiekendieven op een aantal eilanden parten speelt, plaatselijk wellicht ook verstoring door toegenomen recreatie. Bij grote karekiet lijkt één van de recente problemen paradoxaal genoeg de ontwikkeling van nieuwe natuur in de noordelijke Randmeren van Flevoland. Nieuw aangelegde eilandjes in het gebied worden gretig aangenomen door plevieren en andere broedvogels. Maar door verminderde dynamiek ziet de grote karekiet zich op zijn beurt geconfronteerd met riet van inferieure kwaliteit, en dus verlies aan broedplaatsen en voedsel.

Winnaars

Niet alle Rode Lijst soorten gaan achteruit. Bij purperreiger, kerkuil, nachtzwaluw en groene specht verdubbelde zich de stand sinds 1990 en werden in 2006 de grootste aantallen van het afgelopen decennium geteld. Deels gaat het overigens om populatieherstel. Bij purperreiger bijvoorbeeld is de huidige stand ondanks de recente groei nog steeds maar de helft van het aantal rond 1970. De kerkuil is een voorbeeld van een soort waar effectieve bescherming succesvol is gebleken. Een aantal soorten gaat het zelfs zo goed dat ze van de Rode Lijst konden worden afgevoerd, zoals ijsvogel, ooievaar, lepelaar en roodborstapuit. Voor de ooievaar hebben vooral de herintroductieprojecten tot de ommekeer geleid.

 Onze nationale weidevogel de grutto wordt steeds zeldzamer. Van de velduil broeden nog hooguit 30 paren in ons land, bijna allemaal op de Waddeneilanden.

 De purperreiger klimt langzaam uit het dal dat door de droogte in de Afrikaanse Sahel en ook de verslechterde kwaliteit van onze rietmoerassen werd gedomineerd. Kerkuilen profiteerden van toegenomen aandacht voor beschermingsmaatregelen en het ruime aanbod door vrijwilligers onderhouden nestkasten.

Grutto. Foto: Arie Ouwerkerk

Velduil. Foto: Ran Schols

Purperreiger. Foto: Hans Gebuis

Kerkuil. Foto: Chris van Rijswijk

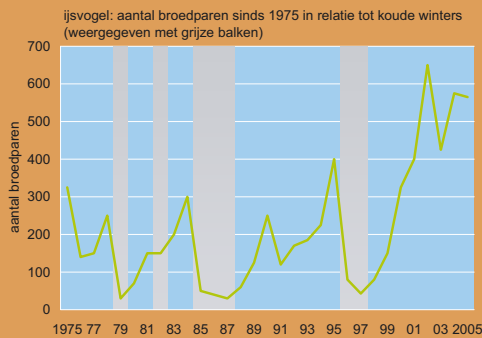

Ijsvogel. Foto: Jan van Duinen

Ijsvogel profiteert van zachte winters

Steeds vaker worden er in beken in het oosten en zuidoosten van Nederland ijsvogels gezien. En niet alleen daar, ook in het noorden en westen van het land brengt de soort meer kleur in het landschap. Het gaat goed met deze voormalige Rode Lijstsoort. Deze positieve trend komt mede tot stand door de opeenvolgende serie warme winters van de laatste tijd. Strenge vorst en ijsvogels gaan niet goed

samen; het duurt vaak jaren voordat de populatie zich van de wintersterfte heeft hersteld. De laatste koude winter van 1996/97 ligt al weer tien jaar achter ons. Momenteel broeden 650-700 paartjes in ons land. Gezien de tendens naar warme winters gaat de ijsvogel een zonnige toekomst tegemoet.

Meanderende beek met steilwandjes, broedbiotoop van de ijsvogel. Foto: Peter Eekelder

Net als de ijsvogel profiteert ook de roerdomp van zachte winters. Het effect van een veranderend klimaat is echter niet alleen maar positief: door de hogere temperaturen in het voorjaar zal de verdamping toenemen en zullen moerasgebieden, waar de roerdomp broedt, sneller opdrogen. Het is lastig te voorspellen hoe de negatieve en positieve effecten in de toekomst tegen elkaar zullen opwegen.

Foto: Hans Gebuis

Meer lezen over Rode Lijsten:
www.vogelbescherming.nl
www.minlnv.nl
www.birdlife.org

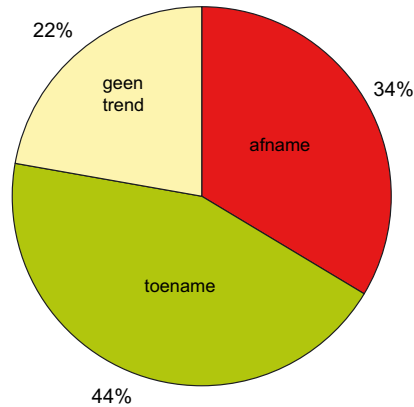
Broedvogels

Het verlies van biodiversiteit, de verscheidenheid aan soorten en leefgebieden, is het centrale thema van veel internationale natuurbeschermingsverdragen en is een belangrijke drijfveer achter de Nederlandse 'Ecologische Hoofdstructuur' en het netwerk van Natura 2000 gebieden in Europa. Ontwikkelingen in de vogelstand geven veel signalen hoe het met die biodiversiteit is gesteld. Ze geven niet alleen inzicht in het aantal soorten, maar weerspiegelen vooral ook hoe het met de kwaliteit van de verschillende leefgebieden is gesteld. Juist daar doen zich ook in ons land in de afgelopen decennia grote veranderingen voor.

Grutto in de Alblasserwaard. Foto: Hans Gebuis

Meer soorten – minder variatie

Puur gerekend naar aantallen gaat het de broedvogels in Nederland voor de wind. Halverwege de jaren zeventig telde ons land 193 soorten broedvogels. Rond de eeuwwisseling waren dat er 207. Zouden we ook de niet-inheemse soorten in deze vergelijking mee laten doen, wordt het verschil nog groter. Rond de eeuwwisseling broedden er in ons land liefst 27 geïntroduceerde soorten – de zogenaamde exoten – in ons land. Nijlgans en canadese gans zijn bekende vertegenwoordigers van deze groep en breiden zich nog steeds uit. Naast het aantal vogelsoorten, laten ook de aantallen van afzonderlijke soorten vaak groeiende populaties zien. Van de 175 regelmatig in ons land broedende soorten zitten er 78 in de lift. Daar staat een afname tegenover bij 59 soorten. Bij de resterende groep soorten vinden we geen duidelijke trend. Een overwegend positief beeld dus, maar tegelijk ook een versimpelde voorstelling van zaken. Regionaal zijn er namelijk grote verschillen. Het zijn vooral de voorheen soortenarme regio's in de lage delen van West-Nederland die een toename in aantal soorten laten zien, terwijl de voorheen soortenrijke regio's op de hoge zandgronden in Oost- en Zuid-Nederland stabiel blijven of een afname vertonen. De broedvogelbevolking in willekeurige delen in Nederland gaat dus steeds meer op elkaar lijken. Dit verlies van regionale identiteit is de belangrijkste uiting van een afname van biodiversiteit bij vogels in Nederland. Landschappelijke veranderingen hebben ertoe geleid dat het een grote groep van struweel- en bosvogels voor de wind gaat. De kleine maar unieke vogelgemeenschappen van open landschappen als rietmoeras, duin, heide en grasland staan echter sterk onder druk of dreigen te verdwijnen.

Samenvatting van de aantalsontwikkeling van alle Nederlandse broedvogels samen sinds 1975 (175 soorten). Veel soorten (78, 44% van alle soorten) zitten sinds 1990 in de lift, maar nog altijd 34% van de soorten laat een afname in aantallen zien. Bij de rest tekent zich geen duidelijke trend af.

Soorten van karakteristieke landschapselementen delven steeds vaker het onderspit. Van de draaihals, die als broedplaats dode berken op de rand van de heide prefereert, broeden hooguit nog een tiental paren in ons land.

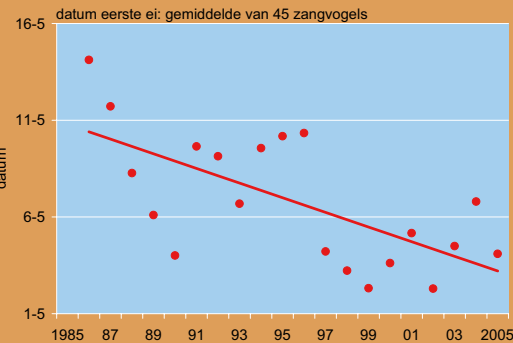
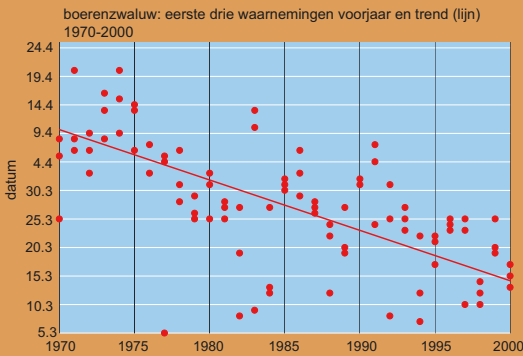
Foto: Jan Bosch

Eén zwaluw maakt toch zomer?

Een aantal trekvogels maakt steeds eerder in het voorjaar zijn opwachting in ons land. De boerenzwaluw, die gewoonlijk in maart-april arriveert, vervroegde zijn aankomst vanaf 1970 met ongeveer twee weken, zoals hiernaast weergegeven voor de Provincie Limburg¹. Veel zomervogels (maar niet alle) laten een vergelijkbare ontwikkeling zien.

Boerenzwaluw. Foto: Arie Ouwerkerk

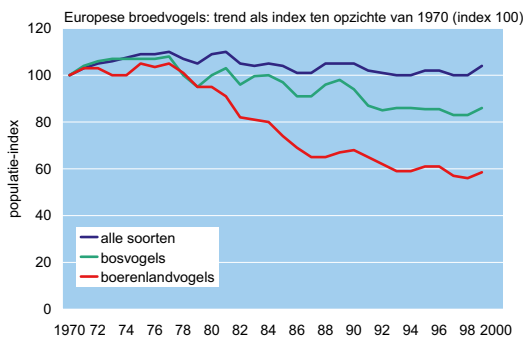
In mei leggen alle vogels een ei...

In vroegere tijden was voor een aantal vogels vrij goed bekend wanneer de eerste legfels verwacht konden worden. Dat voor de koekoek en de griet (de kwartelkoning) dat pas in juni het geval was, is in grote lijnen nog steeds actueel. Bij veel zangvogels echter, ligt het moment waarop het eerste ei wordt gelegd steeds eerder in het voorjaar. Gegevens van 45 zangvogelsoorten uit het nestkaartenproject laten zien dat tussen 1985 en 2005 de start van de eileg gemiddeld een week naar voren is geschoven, van 11 mei naar 4 mei. De vogels reageren daarmee op de hogere temperaturen in de winter en het vroege voorjaar, die ervoor zorgen dat bomen eerder uitlopen en insecten en rupsen eerder actief worden.

Broedvogels

Boerenlandvogels

Ruim tweederde van Nederland bestaat uit boerenland. Geen wonder dat we daar ook belangrijke vogelpopulaties vinden. Van de grutto broedt zelfs meer dan de helft van de Noordwest-Europese populatie binnen onze landsgrenzen. Onder de nieuwkomers op de laatste Rode Lijst vinden we opvallend veel boerenlandvogels. In grote delen van Europa zien we dat weidevogels en akkervogels in even sterke mate worden geconfronteerd met de voortdurende intensivering van de agrarische praktijk en de gevolgen van de gevoerde landbouwpolitiek. Deze negatieve spiraal zette voor veel soorten al in vanaf 1975, maar een grote groep soorten is vanaf 2000 nog sneller afgenomen dan in de tien jaar daarvoor. Kemphaan en grauwe gors staan anno 2007 op het punt van verdwijnen uit het Nederlandse landschap. Een lichtpuntje is dat de eerdere afname van de patrijs zich nu lijkt te stabiliseren, en dat de soort plaatselijk zelfs in aantal toeneemt. Het zou interessant zijn na te gaan in hoeverre hier een verband bestaat met de toegenomen aandacht voor

De afname van boerenlandvogels is niet beperkt tot Nederland; in grote delen van Europa gaan deze soorten al vanaf 1975 achteruit, zoals blijkt uit de 'farmland bird indicator' van de European Bird Census Council (EBCC).

akkerranden en andere specifieke maatregelen voor patrijzen. Uitgesproken positief zijn ontwikkelingen bij soorten als krakeend en knobbelzwaan. Tussen 1990 en 2005 verzesvoudigde resp. verdubbelde de stand van deze vogels. Zij profiteren vooral van het productieve boerenland en de toegenomen voedselrijkdom in sloten. Ook moerasvogels als de blauwborst vinden we steeds vaker in wegbermen en slootkanten in het boerenland.

Maisakker. Foto: Peter Eekelder

Blauwborstsloot in boerenland. Foto: Peter Eekelder

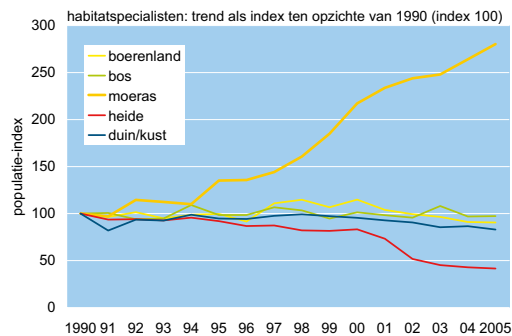
Blauwborst. Foto: Harvey van Diek

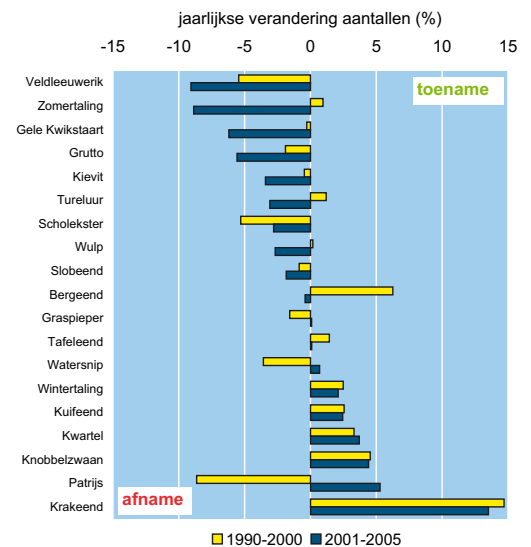
De stand van de blauwborst in moerasgebieden is tegenwoordig stabiel. Nu de meeste moerasgebieden florierende populaties blauwborsten herbergen, worden ook nieuwe habitats gekoloniseerd. In het boerenland werd in de afgelopen jaren een toename van gemiddeld 20% per jaar waargenomen.

Aantalsveranderingen van een aantal boerenlandvogels vanaf 2000 vergeleken met de periode 1990-2000. Ze zijn gerangschikt naar de jaarlijkse verandering in aantal. Bij veel soorten heeft de al langer aanhoudende teruggang zich na 2000 versterkt en geleid tot een uitgesproken negatieve trend bij onder andere veldleeuwrik, zomertaling, gele kwikstaart, grutto en Kievit.

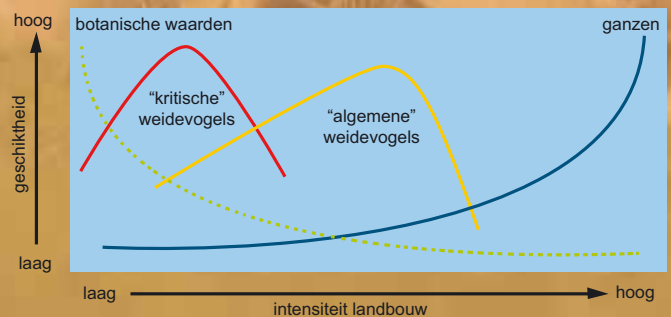
Moerasvogels en heidevogels laten onder de Nederlandse broedvogels de meest uitgesproken trends zien sinds 1990. Aantallen van moerasvogels verdrievoudigden bijna, de aantallen heidevogels halveerden.

Groep grauwe ganzen in wintertarwe. Foto: Berend Voslamber

Ganzen: de nieuwe weidevogels?

Nederland geniet internationale faam als 'ganzenland'. Tot voor kort ging het daarbij vooral om overwinterende en doortrekkende populaties. Tegenwoordig zien we ook steeds meer broedende ganzen. Niet alleen exoten als de canadese gans, ook inheemse soorten als grauwe gans en brandgans (als broedvogel een nieuwkomer) breiden zich uit. Bij een speciale telling in 2005 werden bijna 40.000 broedparen geteld. Het zwaartepunt van de huidige verspreiding ligt in Noord- en Zuid-Holland en in het rivierengebied. De meeste ganzen broeden in moerasgebieden en andere wetlands, maar hun voedsel halen ze vaak uit begraasde natuurgebieden en het omringende boerenland. De huidige inrichting van Nederland, met zijn (nieuwe) moerasgebieden, parken en vijvers is voor ganzen op maat gesneden. De toename van ganzen is dan ook deels een uiting van het huidige landschapsbeeld van versnipperde moerasgebiedjes die worden omsloten door intensief gebruikt boerenland. De intensivering van de landbouw die eerder de kritische weidevogels nekte en zich nu ook aan de minder kritische weidevogels opdringt, speelt ganzen en andere planteneters juist in de kaart. Zij profiteren van het voedzame gras in het Nederlandse boerenland, dat de hoogste productiviteit in Europa kent.

Moerasvogels

Nederland kent vanouds een grote oppervlakte aan moeras. Gebrek aan dynamiek, een onnatuurlijk waterpeilbeheer, versnippering van gebieden, verdroging en een slechte waterkwaliteit oefenden in de afgelopen decennia een negatieve invloed uit op de kwaliteit van onze moerasgebieden. In de afgelopen jaren hebben moerasvogels veel aandacht gekregen. Momenteel laten veel soorten voorzichtig positieve ontwikkelingen zien. De sterk opwaartse trend sinds 1990 wordt vooral gevoed door de spectaculaire toename van kleine en grote zilverreiger en grauwe gans. Maar ook een voormalige Rode Lijstsoort als de krooneend zit in de lift en heeft inmiddels de drempel van 200 broedparen overschreden. Deze soort profiteert van de verbeterde waterkwaliteit en de daarmee samenhangende uitbreiding van waterplanten in de Nederlandse wateren. Lepelaars zijn inmiddels zo talrijk dat 'export' naar broedgebieden in omliggende landen een feit is. Zorgenkindjes zijn vooral woudaap en grote karekiet. Van beide soorten bedraagt de populatie op dit moment minder dan de helft van die in 1990. Ronduit opvallend is de afname van de fuut in moerasgebieden, waarvan de aantallen zich in 2005 op een dieptepunt sinds 1990 bevonden, terwijl over heel Nederland gezien de stand juist stabiel bleef. De verbetering van de waterkwaliteit heeft in veel moerasgebieden mogelijk geleid tot een uitbreiding van roofvispopulaties en een reductie van de hoeveelheid van kleine vis die voor de fuut als voedsel van belang is.

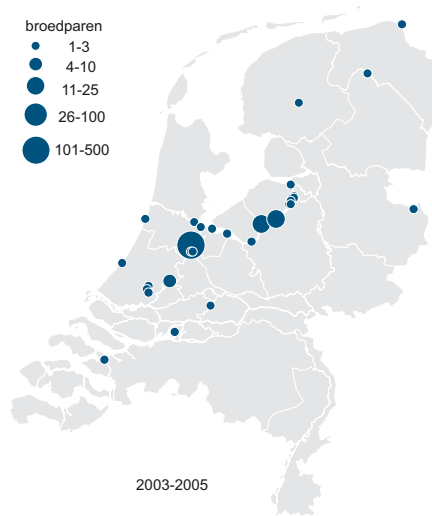
Grote karekiet. Foto: Hans Gebuis

Woudaap. Foto: Hans Gebuis

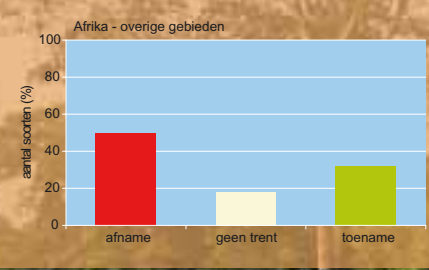
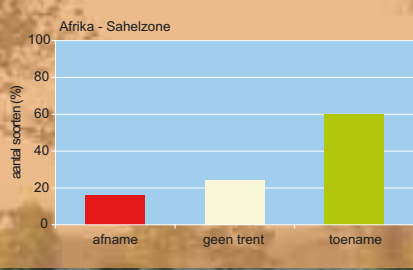
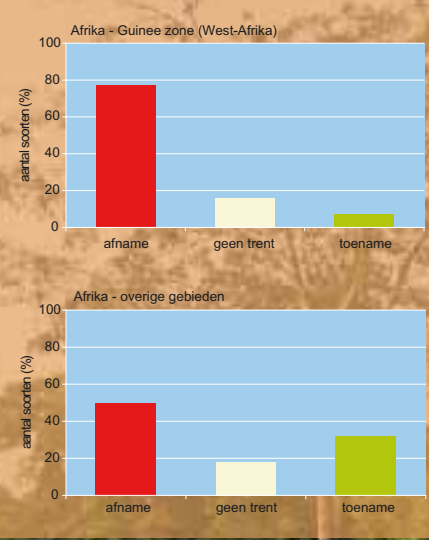
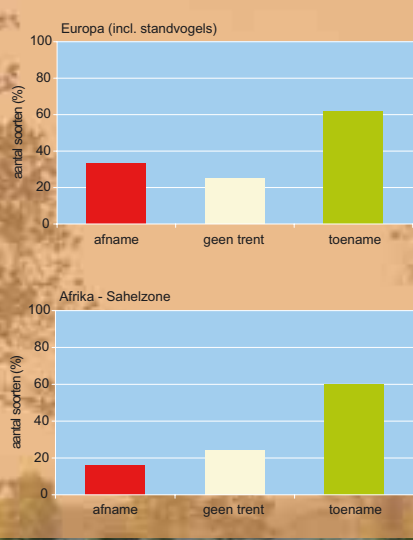
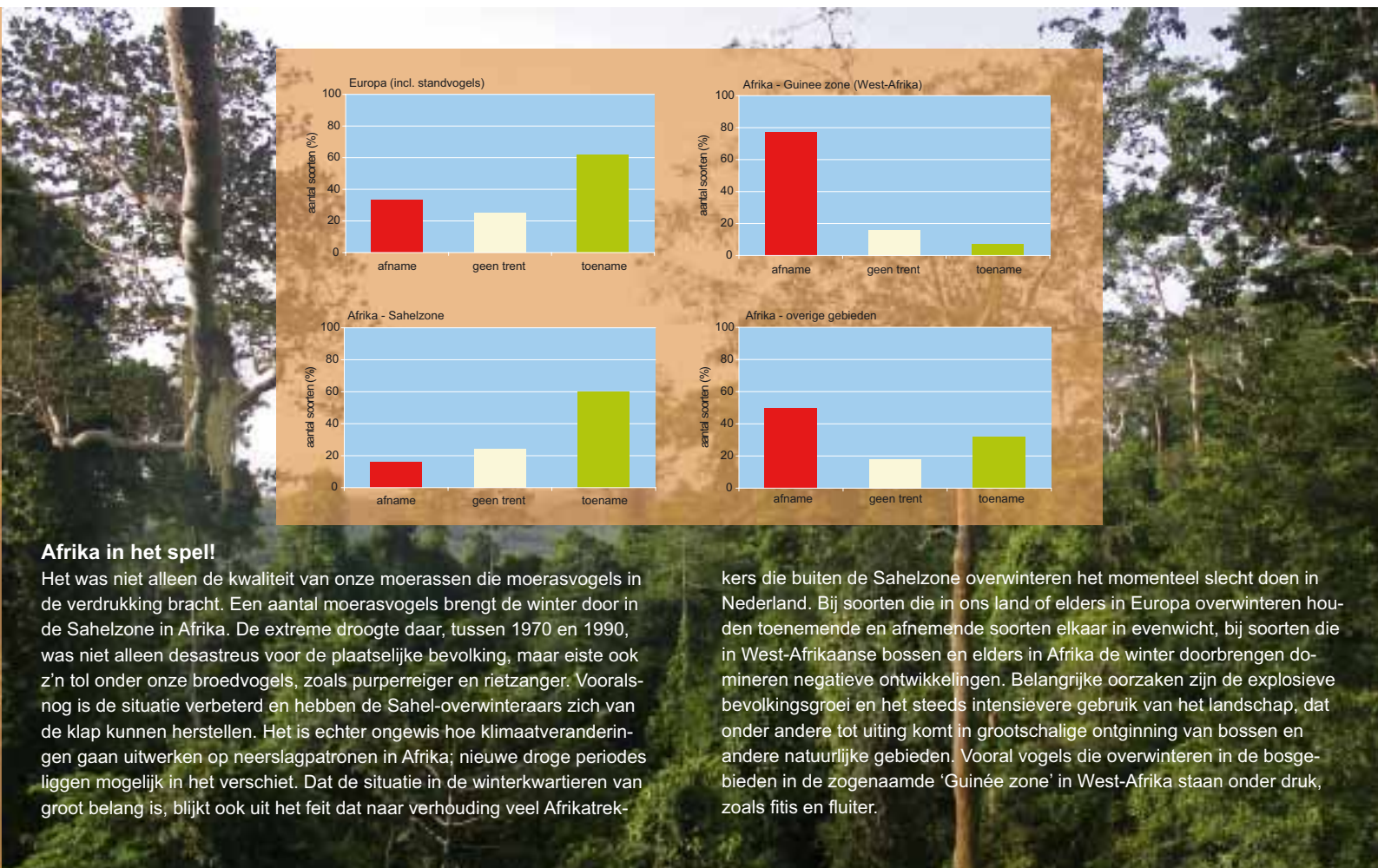
Krooneend. Foto: Harvey van Diek

Krooneenden profiteren van de sterk verbeterde waterkwaliteit in de Nederlandse wateren en de daarmee samenhangende uitbreiding van waterplanten. Recent breidde zich vooral het aantal broedvogels op de Randmeren van Flevoland sterk uit. Buiten het broedseizoen nemen de aantallen eveneens toe.

Broedvogels

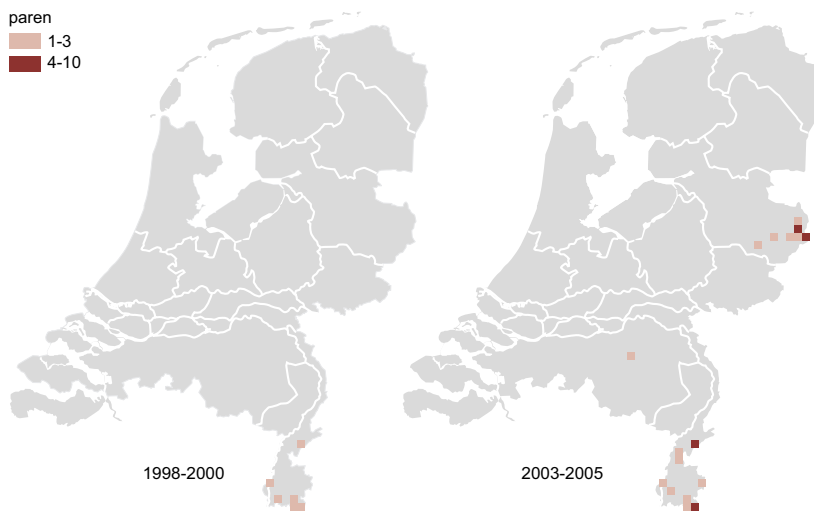
Blik op het regenwoud in Ghana. Foto: Frans Schepers

Afrika in het spel!

Het was niet alleen de kwaliteit van onze moerassen die moerasvogels in de verdrinking bracht. Een aantal moerasvogels brengt de winter door in de Sahelzone in Afrika. De extreme droogte daar, tussen 1970 en 1990, was niet alleen desastreus voor de plaatselijke bevolking, maar eiste ook z'n tol onder onze broedvogels, zoals purperreiger en rietzanger. Vooral nog is de situatie verbeterd en hebben de Sahel-overwinteraars zich van de klap kunnen herstellen. Het is echter ongewis hoe klimaatveranderingen gaan uitwerken op neerslagpatronen in Afrika; nieuwe droge periodes liggen mogelijk in het verschiet. Dat de situatie in de winterkwartieren van groot belang is, blijkt ook uit het feit dat naar verhouding veel Afrikatrek-

kers die buiten de Sahelzone overwinteren het momenteel slecht doen in Nederland. Bij soorten die in ons land of elders in Europa overwinteren houden toenemende en afnemende soorten elkaar in evenwicht, bij soorten die in West-Afrikaanse bossen en elders in Afrika de winter doorbrengen domineren negatieve ontwikkelingen. Belangrijke oorzaken zijn de explosieve bevolkingsgroei en het steeds intensievere gebruik van het landschap, dat onder andere tot uiting komt in grootschalige ontginning van bossen en andere natuurlijke gebieden. Vooral vogels die overwinteren in de bosgebieden in de zogenaamde 'Guinee zone' in West-Afrika staan onder druk, zoals fitis en fluitier.

 Verspreiding van middelste bonte specht in 1998-2000 en 2003-2005 (broedparen per atlasblok van 5x5 km), let op de uitbreiding in Noord-Brabant en Twente

Bosvogels

Nederlandse bossen zijn in de afgelopen decennia ouder, natuurlijker en gevarieerder geworden. De oppervlakte bos groeit nog steeds, vooral in van oorsprong open landschappen in het noorden en westen van het land. Veel bosvogels profiteren onmiskenbaar van deze ontwikkelingen. Groene specht, kleine bonte specht en boomklever beleven momenteel hun hoogste stand in de laatste 15 jaar. Fluiter en fitis nemen daarentegen af, maar hier is een verband met de situatie in de Afrikaanse winterkwartieren aannemelijker. Van de fluiter bedroeg de populatie 2005 minder dan een derde van die in 1990. Een afname is ook te bespeuren bij een voorheen algemene soort als de matkop, die momenteel op de helft van de stand in 1990 balanceert. Er wordt gespeculeerd dat deze ontwikkeling mogelijk zijn oorzaak vindt in de natte winters in onze omgeving. Matkoppen leggen voedselvoorraden aan die bij kwakkelwinters en nattigheid makkelijk bederven. Berekeningen laten zien dat de verspreiding van de soort, die in onze omgeving het zuidwesten van zijn broedareaal bereikt, zich in de komende decennia noordwaarts verplaatst.

Paartje middelste bonte spechten. Foto: Ran Schols

Middelste bonte specht in opmars

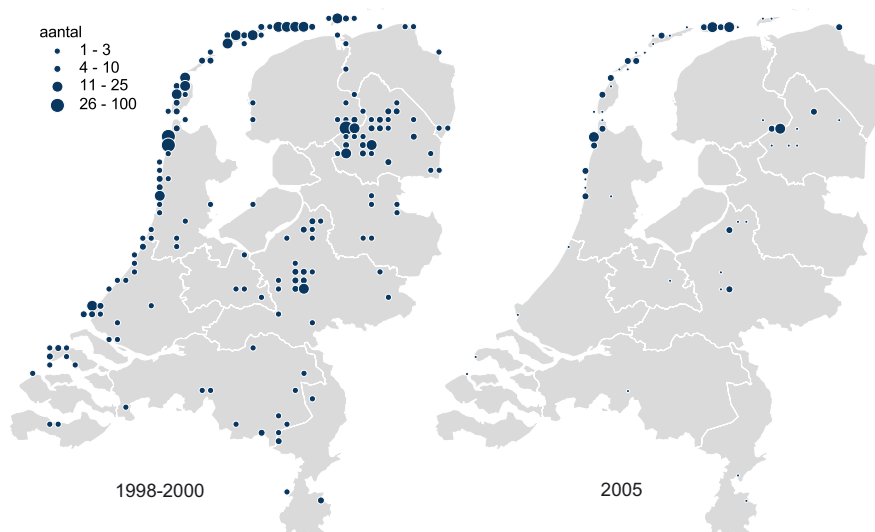
Tot 1995 was de middelste bonte specht in ons land een incidentele broedvogel waar veel vogelaars nog speciaal voor op pad gingen. Dat beeld is inmiddels drastisch veranderd. Al ten tijde van de tweede broedvogelatlas in 1998-2000 werd de soort op tal van plaatsen in Zuid-Limburg broedend aangetroffen. Ten opzichte van de 10-15 territoria in die jaren, is de stand inmiddels verveelvoudigd. In 2006 werden maar liefst 130 territoria opgespoord. Nieuw was het voorkomen in Twente en in het oosten van Brabant. In het voorjaar van 2007 werden middelste bonte spechten waargenomen op de stuwwal van Nijmegen, achter het kantoor van SOVON. Een verdere uitbreiding ligt in het verschiep. De soort volgt daarmee de trend van andere bosvogels die van de toegenomen kwaliteit van onze bosgebieden profiteren. De middelste bonte specht wordt mogelijk mede ook geholpen door de warmere zomers in onze contreien, die een gunstige invloed op het nestsucces uitoefenen.

Bos in de Brand, een van de nieuwe locaties met middelste bonte specht in Noord-Brabant. Foto: Peter Eekelder

Jonge tapuit in de duinen op Terschelling. Foto: Arie Ouwerkerk

Just in ons land is de afname van de tapuit uitgesproken negatief, zo bleek uit gegevens die in het kader van het 'Jaar van de tapuit' in 2005 werden verzameld. Tegenwoordig zijn vooral in de duinen van Noord-Holland en op de Waddeneilanden nog paartjes te vinden. Het dichtgroeien van voorheen open duingrasland en stuifzanden met grassen en struweel is een belangrijke oorzaak van de waargenomen afname. In 2006 nam de stand nog eens met 9% af.

Duin- en kustvogels

Van de oorspronkelijke dynamiek langs de Nederlandse kust is weinig over. Met de toenemende aanwijzingen voor zeespiegelstijgingen als gevolg van het warmere klimaat is een verdere versteviging van de kustlijn aannemelijk. Vermesting leidde voorts in de afgelopen decennia tot opslag van struweel en bos in open duingebieden. Groeiende aantallen recreanten zorgen voor onrust op de stranden. Tegen deze achtergrond zijn diverse kenmerkende kust- en duinbewoners in aantal afgenomen. Sterk negatieve trends vertonen nog steeds blauwe kiekendief, velduil en de al eerder genoemde tapuit. Strandplevier liet eerder een sterke afname zien, maar blijft kwetsbaar vanwege de kleine populatie. Betrekkelijk nieuw is een neergaande trend bij scholekster en kluut. Beide soorten broeden vooral in de afgesloten zeearmen in het Deltagebied en op de kwelders en strandvlakte's van de Waddenzee. Bij de kluut is vooral sprake van een afgenomen broedsucces, maar de oorzaken daarvan zijn niet altijd duidelijk. Voor soorten die op de rand van water en land broeden, zoals de kluut, maar ook visdief, noordse stern en dwergstern, wordt de stijging van de zeespiegel en vooral ook het optreden van storm in het broedseizoen, zoals in 2006 en 2007, in toenemende mate een onzekere factor voor het welslagen van de broedsels. Juist omdat ze op de spaarzaam begroeide delen van stranden en kwelders broeden zijn ze erg gevoelig voor stormvloed in het broedseizoen. Regen en wind leiden bovendien tot verhoogde sterfte onder kuikens. In het najaar van 2007 zal door Vogelbescherming Nederland een speciaal actieprogramma voor duin- en kustvogels worden gepresenteerd.

Zomertemperatuur bepaalt overleving kluten-kuikens

Kluten, maar ook andere soorten die in de onbeschutte en spaarzaam begroeide buitendijkse terreinen broeden (andere steltlopers, meeuwen en sterns) zijn gevoelig voor lage temperaturen in de periode dat de kuikens opgroeien. Onderzoek aan kluten in Sleeswijk-Holstein (Duitsland) liet zien dat het aantal jongen dat uiteindelijk vliegvlug wordt, sterk afhangt van de temperatuur in juni⁴. Uitingen van klimaatveranderingen, zoals meer regen en zomerstormen tijdens het broedseizoen kunnen dan ook een negatieve uitwerking hebben op veel broedvogels langs onze kust.

Twee jonge kluten schuilen onder een oudervogel. Foto: Martijn IJzelenberg

Doortrekkers en wintergasten

Door zijn strategische ligging op verschillende trekroutes, het milde winterklimaat en het uitgebreide netwerk aan voedselgebieden en veilige rustplaatsen is Nederland erg in trek bij doortrekkende en overwinterende vogels. Er zijn maar weinig landen in Noordwest-Europa die kunnen concurreren met de vogelconcentraties die we bij ons buiten de broedtijd kunnen bewonderen. Midden in de winter, in januari, worden tegenwoordig meer dan 5 miljoen watervogels in ons land geteld. Van verschillende soorten, met name van een aantal ganzen en zwanen, gaat het dan om meer dan de helft van de Noordwest-Europese populatie.

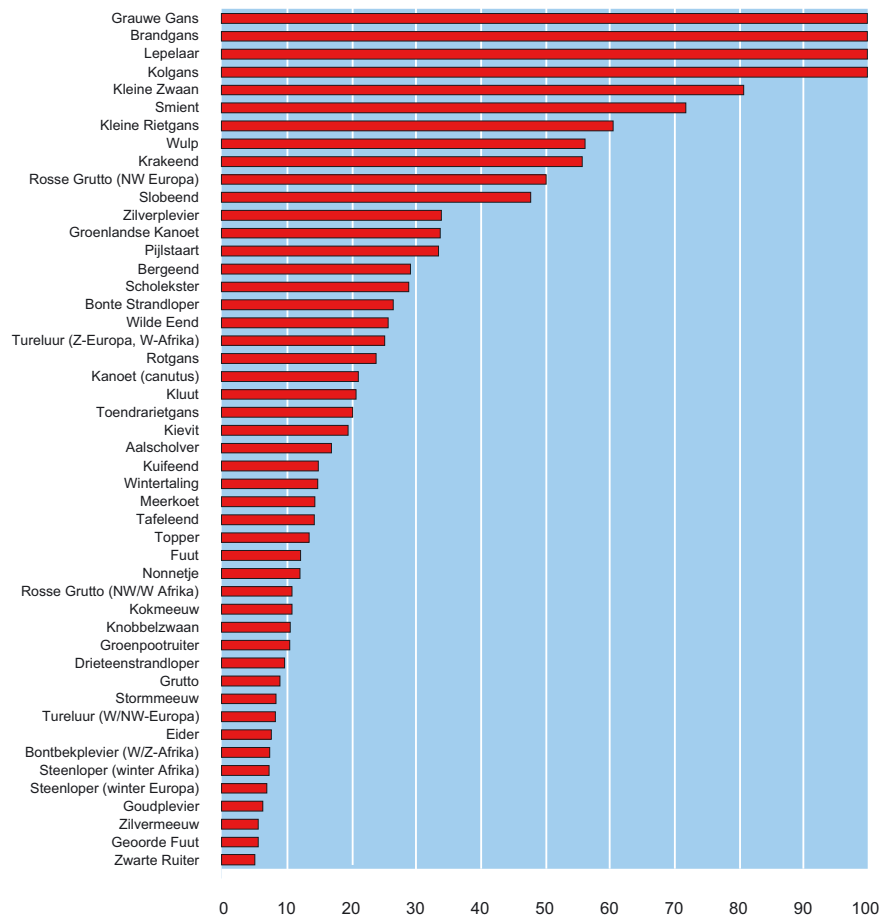
Doortrekkers en wintergasten

Groep kolganzen in de Ooijpolder. Foto: Peter Eekelder

Kruispunt van trekwegen voor watervogels

Het gebied waar deze vogels broeden reikt van Groenland in het westen tot Siberië in het oosten. Nederland is een kruispunt van trekwegen voor zwanen, ganzen, eenden, steltlopers en meeuwen. In de afgelopen decennia namen de meeste van deze watervogels in aantal toe. Het sterkst zien we deze trend bij ganzen en zwanen. Deze soortgroep profiteert vooral van de toegenomen productie in het boerenland, in de vorm van goed verteerbaar en eiwitrijk gras en oogstresten in het najaar. Daarnaast zijn ze in een toenemend aantal landen beschermd en speelt sterfte door jacht een veel minder grote rol. Ook de uitbreiding van broedende ganzenpopulaties in eigen land draagt bij aan deze groei. Bij kleine zwaan en rotgans is de laatste jaren een kentering zichtbaar. Deze vogels brachten steeds minder jongen mee uit de Russische toendra, en hun aantal is inmiddels teruggelopen naar een niveau van twintig jaar geleden. Er wordt gespeculeerd dat de slechte broedjaren te maken hebben met warmere zomers in de arctische toendra, maar zeker is dat niet. Voor het eerst in meer dan tien jaar beleefden de rotgansen in 2006 overigens een goed broedseizoen en bestond ruim 40% van de populatie uit jonge vogels.

Ook een aantal andere watervogels zitten duidelijk in de min. Uitgesproken negatief is de aantalsontwikkeling bij scholekster en kanoet, beide typische waddensoorten en beide afhankelijk van schelpdieren op de wadplaten. Hun aantallen bereikten in 2005 een dieptepunt. Overbevissing, maar waarschijnlijk ook een verbetering van de waterkwaliteit en daarmee gepaard gaande afname van de voedselrijkdom van het water en andere

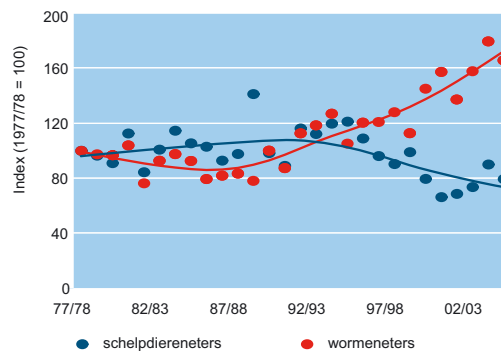
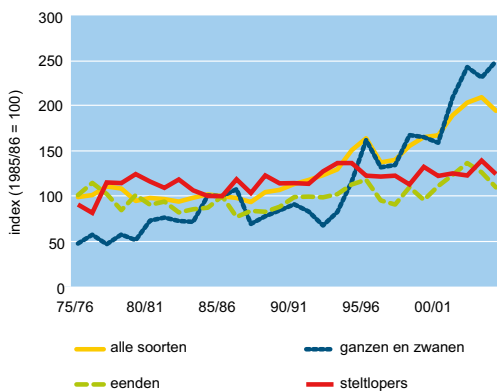
Afgebeeld is het percentage van de totale biogeografische populatie van 48 watervogels dat op enig moment in Nederland aanwezig is. Hieruit blijkt het cruciale belang van ons land: van een groot aantal soorten verblijft zelfs meer dan 10% van de Noordwest-Europese populatie in Nederland.

De scholekster zag in de afgelopen jaren de beschikbare hoeveelheid voedsel in de Waddenzee slinken. Zowel het aantal overwinteraars als het aantal broedvogels in de Nederlandse weilanden neemt af. Foto: Peter Eekelder

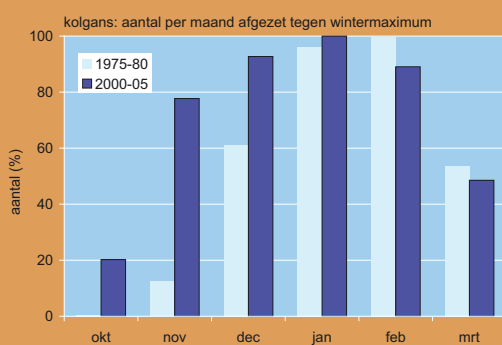
Aantallen watervogels in Nederland samen en uitgesplitst naar eenden, ganzen en zwanen en steltlopers. Afgebeeld is de stand in het winterhalfjaar, als index ten opzichte van de winter van 1975/76. De aantallen van alle watervogels samen groeiden sindsdien met 2% per winter. Ganzen en zwanen lieten per winter een groei zien van 6%.

Een opvallend fenomeen bij steltlopers in de Waddenzee is de contrasterende aantalsontwikkeling van soorten die voornamelijk schelpdieren eten en soorten die leven van wormen. De laatste groep nam in de afgelopen tien jaar toe, de eerste groep nam in gelijk tempo af. Beide ontwikkelingen worden in verband gebracht met overbevissing van mosselen en kokkels.

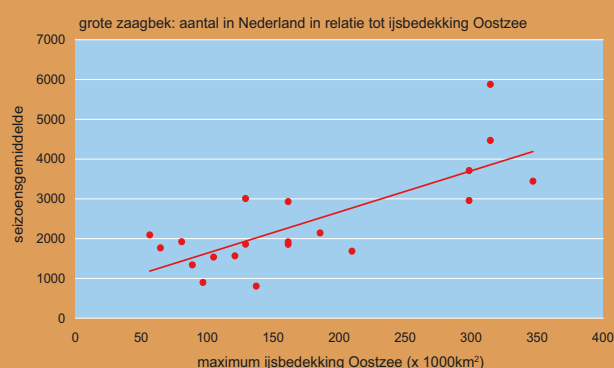
Veranderende trekpatronen bij ganzen

Opvallend vaak verschijnen vroeg in het najaar al grote aantallen arctische ganzen. Van de kolgans viel de aankomst van grote aantallen wintervogels voorheen meestal pas rond Sinterklaas en was het winterbestand gewoonlijk in februari op volle sterkte. In de afgelopen jaren was half november al meer dan driekwart van de winterpopulatie gearriveerd en lag de piek in januari. Zachte winters sinds 1995/96 leidden in veel jaren tot massale wegtrek in de tweede helft van januari. Alleen in winters met een koud einde, zoals februari/maart 2004 en 2005 blijven verhoudingsgewijs nog veel vogels tot in maart in ons land pleisteren.

Afname zaagbekken

De aantallen van zowel grote zaagbek als nonnetje nemen al jarenlang af. Beide soorten overwinteren in grote aantallen in het Oostzeegebied, maar werden in het verleden door oprukkend ijs geregeld in grote aantallen naar onze contreien verdreven. Dat gebeurt tegenwoordig steeds minder vaak. Minder ijs in de Oostzee – een gevolg van warmere winters – maakt de vlucht naar ons land in toenemende on aantrekkelijk. Daarnaast speelt mee dat de stand van de spiering in het belangrijkste Nederlandse overwinteringsgebied, het IJsselmeer, sinds 1990 is ingestort. Andere viseters op het IJsselmeer, waaronder de fuut, zitten daardoor eveneens in de min. Door de overheersende zuidwestwinds in de winter is het doorzicht van het water bovendien verslechterd en wordt de vangbaarheid van vis belemmerd⁵.

factoren leidden in de afgelopen jaren tot een minder gevulde dis voor schelpdiereters. Ook eider ondervond hiervan negatieve gevolgen en was in het nieuws door massale sterfte in de winter. Een contrasterende ontwikkeling bij de steltlopers in de Waddenzee is de toename van soorten die wormen eten. Ook hier is een verband met mechanische schelpdiervisserij gelegd – die door het omwoelen van de bodem de leefomstandigheden voor wormen begunstigt. In hoeverre veranderingen in verspreiding als gevolg van warmere winters een rol spelen is nog onduidelijk. Een dergelijke ontwikkeling is inmiddels zichtbaar in Groot-Brittannië, waar wadvogelconcentraties zich onder invloed van hogere temperaturen recent verplaatsten van de westkust naar de oostkust. Binnen het veel kleinere Nederland zal zo'n ontwikkeling waarschijnlijk niet snel zichtbaar worden. Maar op Europese schaal zijn verplaatsingen van watervogelconcentraties goed denkbaar als de tendens naar warme winters zich doorzet.

Warme winters leiden tot minder wintergasten

Eén van de gevolgen van warme winters is een afname van het aantal wintergasten bij een aantal soorten. Zulke voorbeelden zijn er niet alleen bij watervogels, maar ook bij kraaiachtigen zoals de bonte kraai. Minder bekend, maar deels vergelijkbaar is de trend voor de roek in de winter. Als broedvogel heeft de soort zich hersteld van de inzinking rond 1970, toen vervolging en sterfte door landbouwgif de populatie deden wankelen. De aantallen in

de winter contrasteren met deze trend en nemen steeds verder af. Het is niet aannemelijk dat onze broedpopulatie meer in het buitenland overwintert. Gezien de kleinere aantallen overtrekkende roeken is het eerder waarschijnlijk dat steeds minder Oost- en Noord-Europese broedvogels onze kant op komen. Aangezien de aantallen broedende roeken in de herkomstgebieden niet duidelijk zijn afgenomen, ligt een veranderde trekstrategie voor de hand. Net als bonte kraaien profiteren ze waarschijnlijk van warmere winters en een toegenomen voedselaanbod.

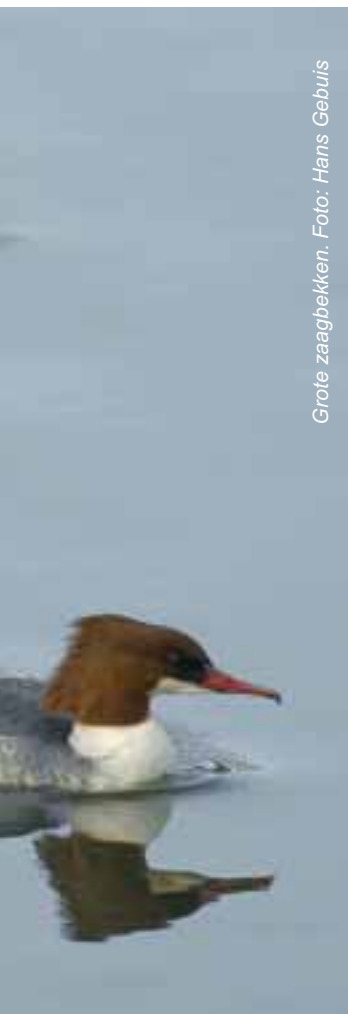
Warme winters leiden bij een aantal soorten tot een afname, maar kennen ook profiteurs, zoals deze groep grote zil-verreigers in de Millingerwaard. In 2005 en 2006 werden er in de winter meer dan 400 geteld in Nederland.

Foto: Peter Eekelder

Trekvogels en vogelgriep

Vogelgriep, en dan vooral de gevaarlijke, hoogpathogene variant H5N1 hield in de winters van 2005/06 en 2006/07 de gemoederen flink bezig. Beelden van dode vogels, mensen in beschermde pakken en opgehokt pluimvee zullen menigeen zijn bijgebleven. Media, overheden, gezondheidsorganisaties, virologen, biologen en natuurbeschermers betwisten de rol van trekvogels bij de verspreiding van het virus. Waar de één het transport van pluimvee als hoofdverantwoordelijke aanwijst, beweert de ander dat trekvogels vogelgriep verspreiden. Ook de media hangt vaak de laatste mening aan. Inmiddels is uit onderzoek gebleken dat de pluimveeindustrie, en dus menselijk handelen, de belangrijkste transporteur van het gevaarlijke H5N1 griepvirus is. Trekvogels dragen wel griepvirussen met zich mee, maar dan de minder gevaarlijke, zogenaamde laagpathogene varianten. Dit verklaart ook dat H5N1 bijna 10 jaar nodig had om uit z'n concentratiegebied in Zuidoost-Azië te komen. Pas in het voorjaar van 2005 trof het voor het eerst wilde vogels, indische ganzen aan het Quinghaidu-meer in Midden-China. Naar nu blijkt werden daar ook gefokte indische ganzen gehouden, en het is goed mogelijk dat deze uiteindelijk de bron van de besmetting waren en de wilde indische ganzen juist het slachtoffer. Via bekende transportwegen als de transsiberische spoorlijn verspreidde het virus zich vanaf de zomer van 2005 uiteindelijk westwaarts om in januari-februari 2006 ook in West-Europa te belanden^{6,7}.

Vogels en Natura 2000

Natura 2000, het Europese netwerk van beschermde vogel- en habitatrictlijngebieden, is in de afgelopen jaren steeds belangrijker geworden voor het natuurbeleid in ons land. Nederland telt in totaal 162 van die Natura 2000 gebieden, waaronder 77 gebieden die speciaal voor vogels zijn aangewezen. Daartoe behoren de grote natuurgebieden in ons land, zoals de Waddenzee, Oostvaardersplassen en Fochteloërveen. Inmiddels zijn voor de meeste gebieden beschermingsdoelstellingen geformuleerd en worden beheersplannen opgesteld. Vogelgegevens speelden een belangrijke rol bij de toekenning van de gebieden en signaleren in de toekomst of de gestelde doelen worden gehaald.

*De Oostvaardersplassen.
Foto: Karel Tomei*

Een blik op de kaart laat snel zien waar zich in ons land belangrijke vogelconcentraties bevinden. In het oog springen vooral het Deltagebied en de Waddenzee, die zowel qua soorten als aantallen met kop en schouders boven de andere gebieden uitsteken. Andere belangrijke vogelconcentraties vinden we in het IJsselmeergebied (incl. de Randmeren), langs de rivieren en in grootschalige natuurgebieden als de Oostvaardersplassen en het Lauwersmeer. Het gaat hier vooral om de *wetlands*, waar Nederland ook over de grens om bekend staat. Hier vinden we het gehele

jaar door grote aantallen zwanen, ganzen, eenden en steltlopers. Natura 2000 gebieden die alleen voor broedvogels in aanmerking komen zijn veel dunner gezaaid en vinden we vooral in het oosten van het land. Alleen bij doortrekkers en wintergasten komen naar verhouding veel belangrijke soorten voor buiten Natura 2000 gebieden, vooral in het boerenland. Dit verklaart dat van soorten als kolgans, kleine zwaan, toendrarietgans en kleine rietgans buiten de broedtijd meer dan tweederde buiten Natura 2000 gebieden pleistert.

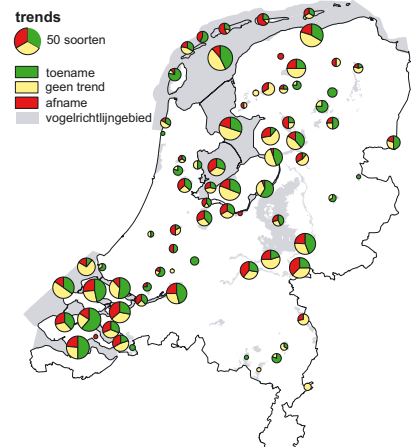
*Meer lezen over Natura 2000:
<http://europa.eu/scadplus/>
<http://www.minlnv.nl/> onder
'gebiedsbescherming'
<http://www.vogelsendewet.nl/>*

Contrasterende ontwikkelingen in zoetwatermeren

Rond 1970 werden in ons land de gevolgen van watervervuiling zichtbaar. De hoeveelheid voedingsstoffen in onze wateren bereikte een hoogtepunt. Van het voorheen rijke onderwaterleven bleef weinig over; troebel water en algen overheersten. Watervogeltellingen op de Randmeren rond Flevoland laten een veranderd beeld zien in de afgelopen twintig jaar. Maatregelen om de waterkwaliteit te verbeteren liidden een krachtig herstel van het ecosysteem in. Waterplanten keerden terug en het aantal vissen nam toe. Dit rijke voedselaanbod trok meteen ook grote aantallen zwanen, eenden en meerkoeten aan. Ten opzichte van 1970 gaat het om een vervijfvoudiging van aantallen. Er zijn weinig plaatsen in Nederland waar zich tegenwoordig in het najaar zulke grote vogelconcentraties ophouden. Deze vogels zijn vooral kwetsbaar door waterrecreatie in de directe omgeving die tot een grote verstoring kunnen leiden. Eutrofiëring is overigens niet verdwenen. Het Volkerakmeer trok direct na afsluiting van de Oosterschelde in 1987 grote aantallen watervogels aan die profiteerden van het nieuwe zoete watersysteem en het rijke onderwaterleven. Het meer veranderde echter in toenemende mate in een algensoep. Van de 24 soorten watervogels die er voorkomen namen er in de laatste tien jaar 13 af.

Vogels in Natura 2000 gebieden. Voor elk gebied geeft de grootte van de stip het aantal soorten aan dat voor de aanwijzing van het gebied een rol speelde. Binnen de stip is de verdeling gegeven van soorten die toenemen, afnemen of geen duidelijke ontwikkeling vertonen (als percentage van het totaal aantal soorten in een gebied).

Overwinterende meerkoeten op het Veluwemeer. Foto: Els Branderhorst

Bedankt!

De Vogelbalans 2007 had niet geschreven kunnen worden zonder de belangeloze inzet van de ruim 7.000 waarnemers die jaarlijks via diverse telprojecten de vogelstand in Nederland in kaart brengen. Ook de samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Vogeltrekstation mag hier niet onvermeld blijven. De meeste tellingen vinden plaats in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring, een samenwerkingsverband van de overheid. Een speciaal woord van dank gaat ook uit naar de ASN-bank. Deze bank zette samen met Vogelbescherming en SOVON een spaaractie op touw opdat de Vogelbalans 2007 een brede verspreiding kon krijgen.

De vogelgegevens die in deze Vogelbalans 2007 worden gepresenteerd zijn grotendeels afkomstig uit de onlangs verschenen monitoringrapporten van SOVON en het Centraal Bureau voor de Statistiek en het door beide organisaties opgestelde rapport van de vogelstand in Natura 2000 gebieden.

Daarnaast werd gebruik gemaakt van de volgende externe bronnen:

¹ Hustings et al. 2006. Avifauna van Limburg.

² Both & Visser 2001. Nature 411: 296-298.

³ Yom-Tov et al. 2006. Oikos 112: 91-101.

⁴ Hötter & Segebade 2000. Bird Study 47: 91-101.

⁵ Noordhuis 2006. SOVON-Nieuws 19 (3): 5-6.

⁶ Muzaffar et al. 2006. Waterbirds 29: 243-406.

⁷ Gauthier-Clerc et al. 2007. Ibis *online*.

van Beusekom et al. 2005. Rode Lijst van Nederlandse broedvogels.

De Nederlandse vogelstand wordt door SOVON Vogelonderzoek Nederland jaarlijks met behulp van een aantal projecten in kaart gebracht. Zin gekregen om met je waarnemingen bij te dragen aan de Vogelbalans? Kijk op www.sovon.nl voor meer informatie over deelname aan telprojecten, vogelwerkgroepen of om je aan te melden voor cursussen.

Een overzicht van de verschillende projecten is te vinden onder 'monitoring' en 'onderzoek'. Gegevens over de vogelstand zijn eveneens online te raadplegen onder 'soorten en gebieden'

Smaakt de Vogelbalans naar meer ?

Neem voor meer kennis & onderzoek contact op met
SOVON Vogelonderzoek Nederland
Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
024 – 681 81 11
info@sovon.nl

Neem voor meer actie & bescherming contact op met
Vogelbescherming Nederland
Postbus 925
3700 AX Zeist
030 – 693 77 99
info@vogelbescherming.nl

Samenstelling:

Kees Koffijberg, Chris van Turnhout, Ruud Foppen, Carolyn Vermanen (SOVON Vogelonderzoek Nederland), Ruud van Beusekom & Gert Ottens (Vogelbescherming Nederland).

Tekst:

Kees Koffijberg & Chris van Turnhout

Vormgeving:

Peter Eekelder (SOVON Vogelonderzoek Nederland)

Foto bijeneters omslag: Erwin van Laar

SOVON Vogelonderzoek brengt jaarlijks op objectieve wijze de vogelstand in Nederland in beeld. Vogelbescherming Nederland zet zich in voor alle in het wild levende vogels en hun leefgebieden. Beide organisaties hebben een eigen, onafhankelijke positie en rol. Ze werken regelmatig op projectbasis samen.

© SOVON Vogelonderzoek Nederland 2007

Komen en gaan

De Nederlandse broedvogelbevolking is steeds in beweging. Elk jaar worden verrassende nieuwkomers gevonden. Andere soorten verdwijnen, of staan op het punt van verdwijnen. Bij een aantal speelt het klimaat, en dan met name de warme winters een belangrijke rol.

Witvleugelstern nieuwe broedvogel in Nederland

Half mei 2007 werden in ons land recordaantallen witvleugelsterns gezien. De vogels waren op trek in Nederland terechtgekomen. In enkele waterrijke gebieden bleven witvleugelsterns pleisteren en op twee plaatsen in ons land zijn ze zelfs gaan broeden! In de Krimpenerwaard broedden twee paar aan de rand van een visdievenkolonie en in de Sliedrechtse Biesbosch twee paar aan de rand van een kolonie kokmeeuwen en visdieven. Uiteindelijk zijn er minimaal zeven jongen uitgevlogen, 4 in de Biesbosch en 3 in Krimpenerwaard.

Witvleugelstern Krimpenerwaard.
Foto: Arjan Boele

Drentse wilde zwanen. Foto: Harvey van Diek

Broedende wilde zwanen in Nederland

De zeearend is niet de enige 'grote soort' die vanuit het oosten dichterbij komt. Eerder viel die eer te beurt aan de kraanvogels, die sinds 2001 broeden in het Fochteloërveen en in 2007 ook in het Dwingelderveld. In 2006 was een petgat in Zuidwest-Drenthe het toneel van een andere bijzondere gebeurtenis: het eerste succesvolle broedgeval van een wilde zwaan in Nederland. Het paar bracht twee jongen groot, nadat de eerste vestiging in 2005 zonder succes bleef. Wilde zwanen breiden hun broedgebied momenteel naar het zuidwesten uit en de broedplaats in Drenthe kent veel overeenkomst met broedplaatsen in Scandinavië en Duitsland. In 2007 was het paar voor de tweede maal succesvol en ook elders werden in het voorjaar broedverdachte zwanen opgemerkt.

Cetti's zanger profiteert van warme winters

In het voorjaar van 2007 werden meer dan 50 zingende cetti's zangers gehoord. De cetti's zanger probeerde al eerder vaste grond onder de voeten in Nederland te krijgen, maar de strenge winter in 1978/79 en de drie opeenvolgende koude winters rond 1985 brachten die opmars tot staan. Onder invloed van de serie warme winters doet de soort nu een nieuwe poging. Tussen 1980 en 2003 werden maar 0-2 paar per jaar geteld, nu dus al meer dan 50. In het kielzog volgt de graszanger, eveneens een soort die zich vanuit het zuidwesten uitbreidt en zachte winters nodig heeft om te overleven.

Tweede succesvolle broedgeval zeearend Oostvaardersplassen

Op 8 juli 2007 was het zover: de jonge zeearend op het nest in de Oostvaardersplassen verliet het nest. Het was voor het tweede achtereenvolgende jaar dat een paar zeearenden in de Oostvaardersplassen broedde. Ook vorig jaar bracht het paar één jong groot. De vestiging in Nederland in 2006 was niet onverwacht – in Duitsland rukken zeearenden steeds verder naar het westen op. Via www.staatsbosbeheer.nl was het opgroeien van het jong *live* te volgen.

Bijeneters in opmars

Ieder voorjaar worden tegenwoordig ergens in ons land bijeneters gezien. En ze blijven steeds vaker ook broeden. In 2005 waren drie paar bij Monster in Zuid-Holland succesvol; in 2006 werd gebroed in Friesland (1 paar) en Drenthe (2 paar). Bijeneters profiteren van de stijging van temperatuur in mei-juni, die eveneens het aanbod van grote insecten (hun belangrijkste voedsel) stimuleert. In Vlaanderen broedt de soort sinds 2002 jaarlijks. In Duitsland broeden inmiddels meer dan 350 paar, de tendens is toenemend.

Kleine zilverreigers geven Nederlandse wetlands mediterraan aanzien

Wie in de nazomer in het Deltagebied vertoeft zal versteld staan van de tientallen kleine zilverreigers die er rondlopen. In 2006 werden in heel Nederland al ruim 100 broedparen geteld. Kleine zilverreigers broedden eeuwen geleden als eens in ons land, maar rukken nu vanuit het zuiden in nog sterkere mate opnieuw op, gesterkt door de lage wintersterfte.

Verdwenen...

Ortolaan en klappekster werden afgelopen jaren niet meer broedend in Nederland vastgesteld. Indien de huidige trend zich doorzet is dat binnenkort ook het geval met de grauwe gors.

Grauwe gors. Foto: Ran Schols

Klappekster. Foto: Hans Gebuis

Kleine zilverreiger. Foto: Peter van Rij

Zeearendjong Oostvaardersplassen.
Foto: Staatsbosbeheer / Vincent Wigbels